

MODULARIZACE VÝUKY EVOLUČNÍ A EKOLOGICKÉ BIOLOGIE
CZ.1.07/2.2.00/15.0204

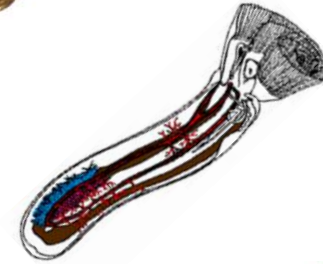
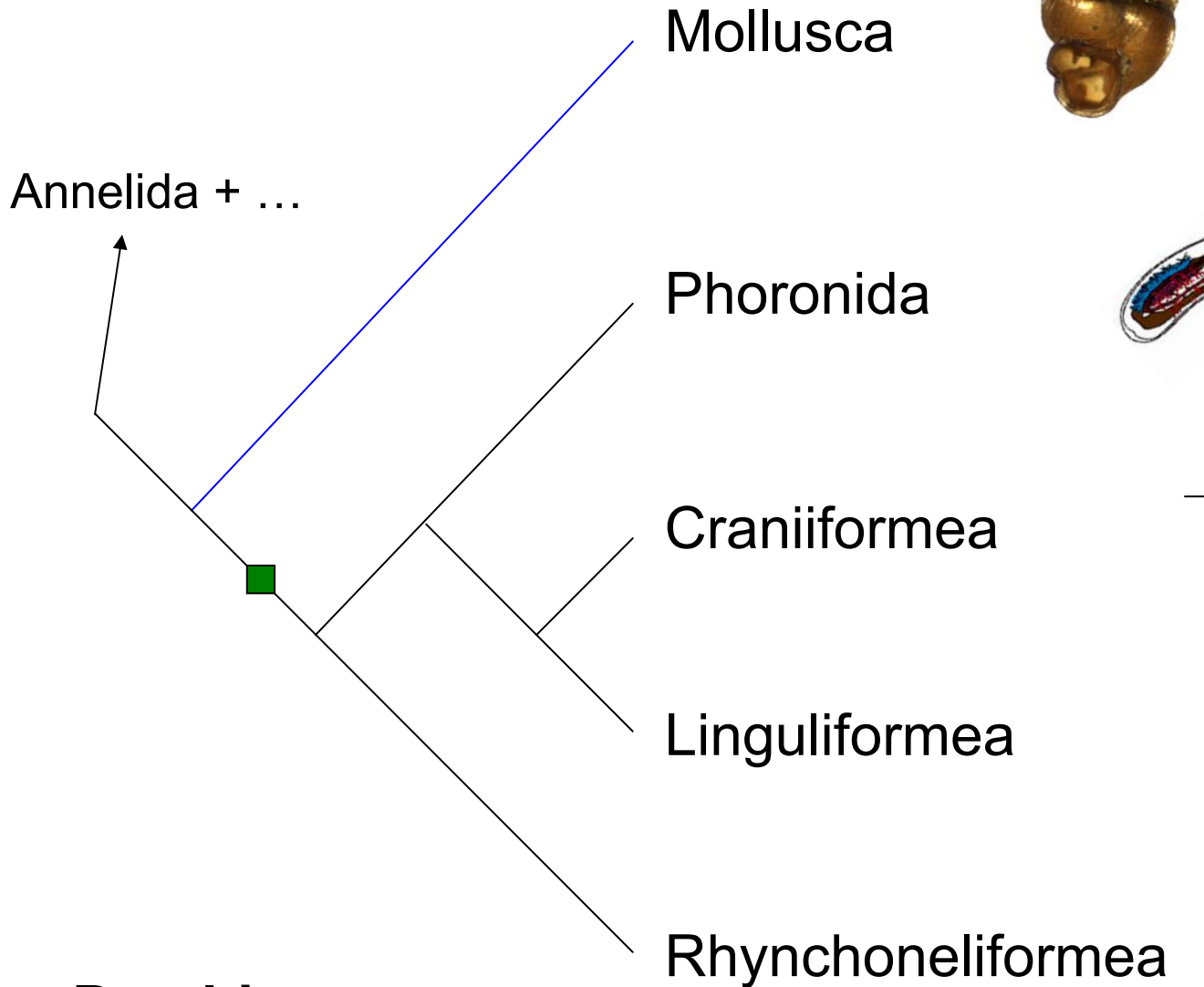

Fylogeneze a diverzita bezobratlých - cvičení

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Mollusca + Brachiozoa

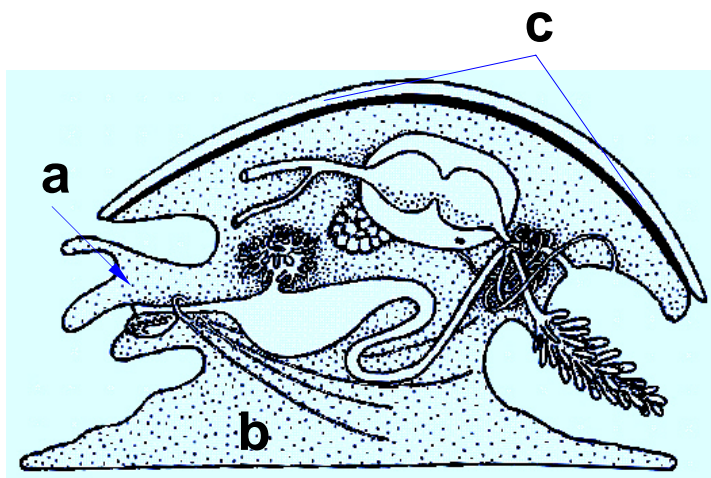
„Brachiopoda“

■ - Brachiozoa

Mollusca - měkkýši

- tělo je děleno na hlavu (a), nohu (b) a útrobní vak (c)

- tělní epitel tvoří jednobíčíkaté buňky (řasinkový epitel), žláznaté buňky a minoritně i smyslové buňky
- žláznaté buňky vylučují sliz (mukopolysacharidy+voda+soli),

který usnadňuje lezení, odstraňuje nečistoty těla a zabraňuje nadměrnému odparu, u vodních mikrofágů slouží také ke stmelování částíček potravy; sliz ve vodě pouze nabobtná, ale nerozpustí se

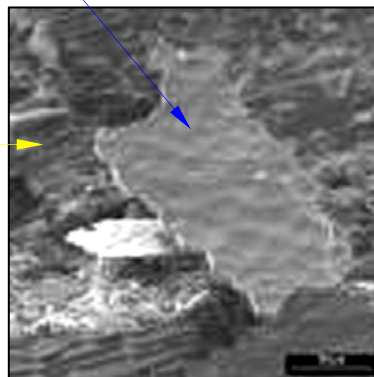
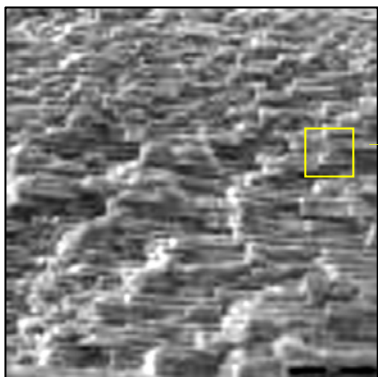
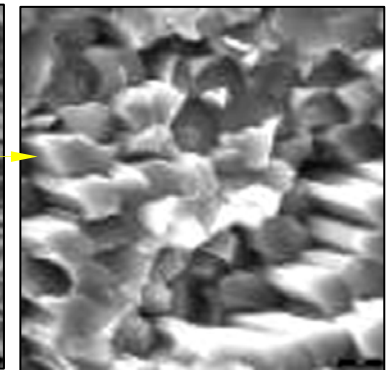
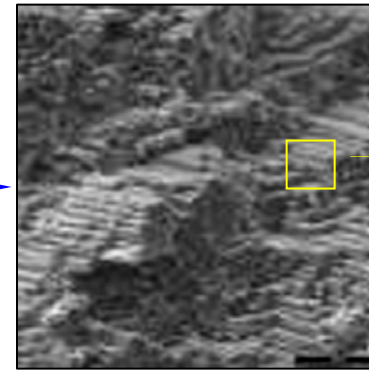
měkkýši - tělní organizace

- útrobní vak vytváří kožní záhyb - plášť
- buňky na okraji a vnější ploše pláště vylučují nejčastěji třívrstevnou schránku

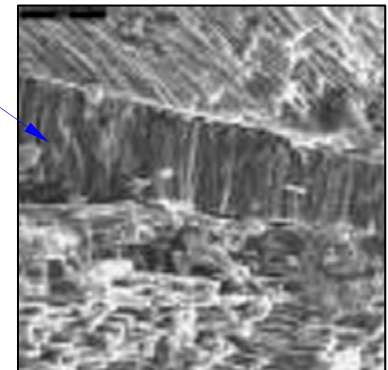
1) **periostrakum** - konchin (bílkoviny+chinon) a pigmenty - barva schránky

2) **ostrakum** (kalcitová vrstva) - z CaCO_3 krystalizujícího v podobě sloupečků kalcitu

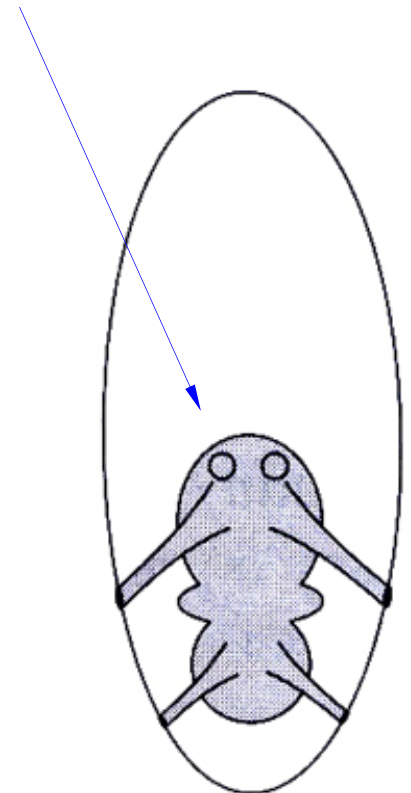
3) **hypostakum** (perleťová vrstva) - z CaCO_3 krystalizujícího v podobě plátků cihliček aragonitu

hraniční vrstva
mezi kalcitovou
a perleťovou
vrstvou

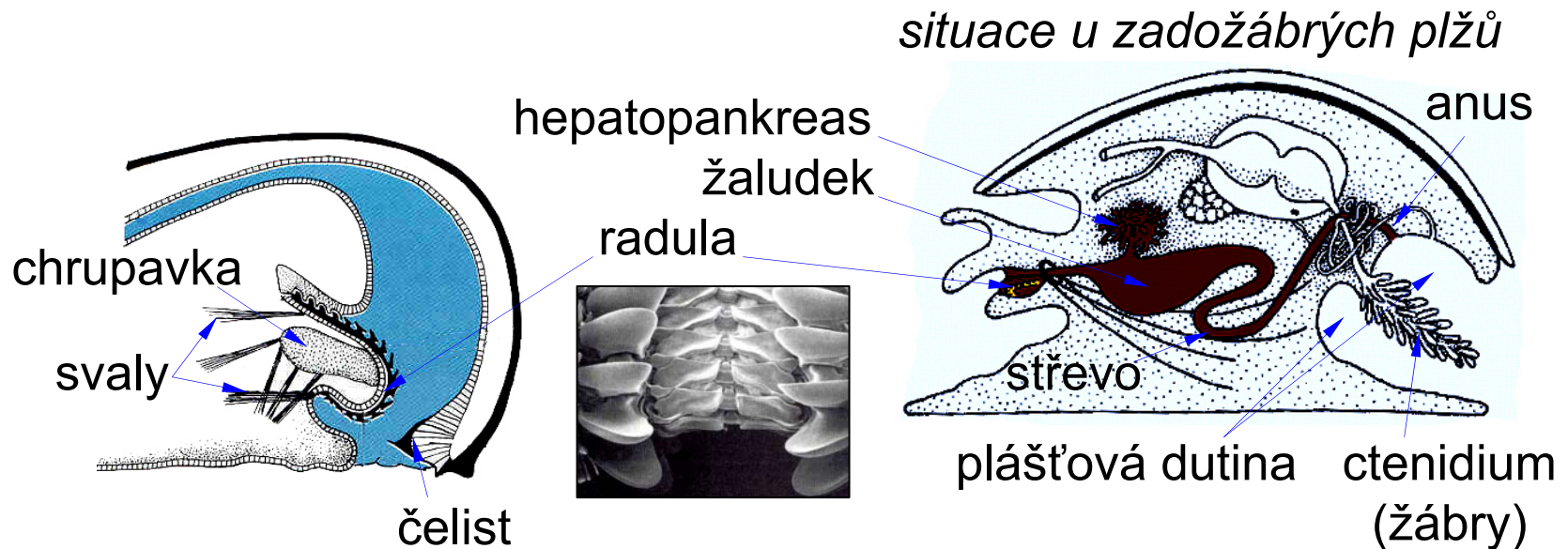
- klasický céloom chybí, není ani embryonálně!
- tělo je vyplněno - mezodermální tkání s otevřenou cévní soustavou - hemocel
- druhotná tělní dutina ohraničená mezodermálním epitelem je představována **gonoperikardiálním komplexem**
- jedná se o párové gonocely kolem pohlavních žláz a jejich vývodů a o nepárový osrdečník (perikard) kolem srdce a perikardioduktů
- perikardiodukty slouží jako vylučovací orgány a jsou běžně nazývány jako metanefridia (homologie se skutečnými metanefridiemi je nejistá)

Dýchací soustava

- mezi pláštěm a útrobním vakem vzniká plášťová dutina, kde jsou umístěny dýchací orgány - žábry nebo plíce, do plášťové dutiny většinou ústí vývod TS, VS, PS

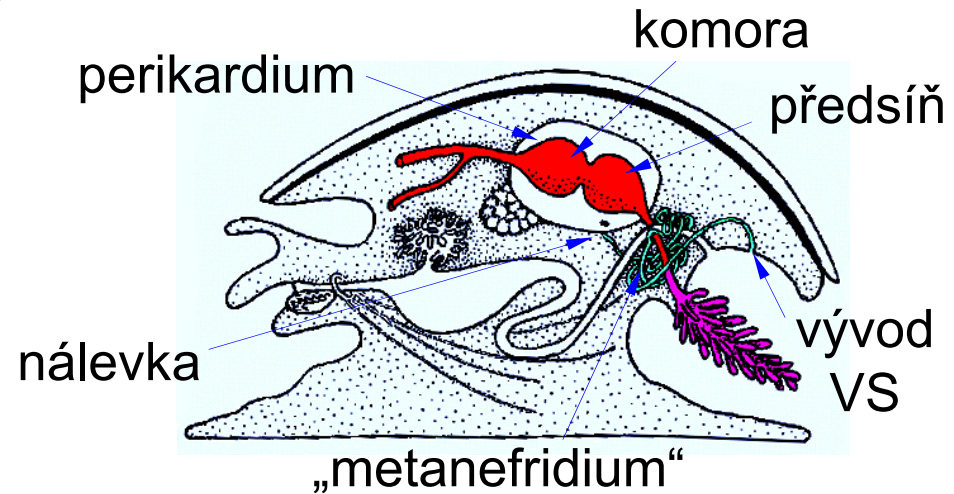
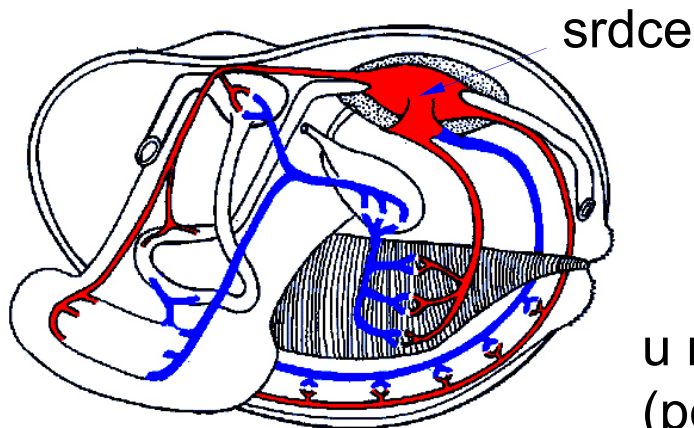

Trávicí soustava (popis odpovídá stavu u plžů)

- úplná, začíná ozubenou chitinovou páskou - **radula** (na rozhraní ústní dutiny a hltanu), proti ní stojí rohovitá čelist; do úst ústí slinné žlázy a do žaludku hepatopankreas (hepar = játra, pankreas = slinivka břišní)

Cévní soustava

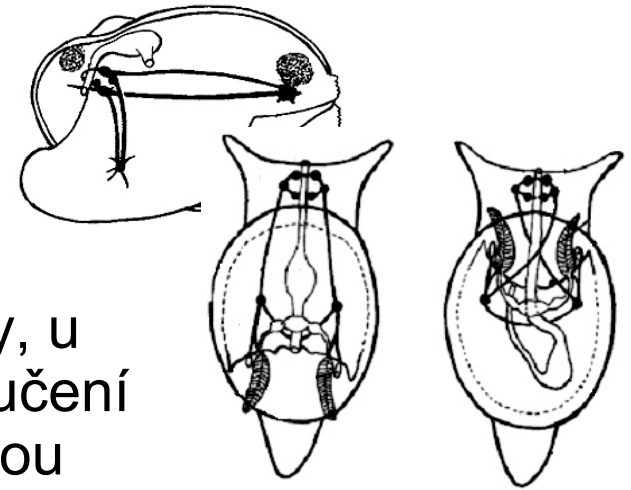
- diferencované srdce na komoru a předsíni (plži), počet srdečních předsíní je shodný s počtem žáber a „metanefridií“
- je otevřená, krev se rozlévá do kanálků a dutin obklopených mimobuněčnou hmotou, omývá tělní orgány a mísí se s lymfou = hemolymfa; systém vlásečnic je zachován pouze u dýchacích orgánů, tendence k uzavřené soustavě jsou u hlavonožců
- krevním barvivem je hemocyanin (obsahuje měď), vzácně hemoglobin

u mlžů prochází zadní část střeva srdcem (peristaltika - pohyb tráveniny)

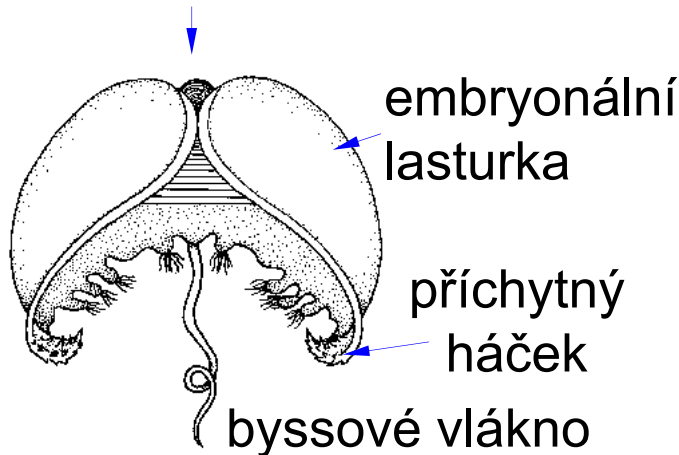
Nervová soustava

- gangliová, často s dominující cerebrální uzlinou; u plžů 5 párů (cerebrální, pedální, pleurální, parietální, viscerální), u mlžů 3 páry, u hlavonožců výrazná cerebralizace - nahloučení nervových uzlin (mozek) je kryto chrupavkou

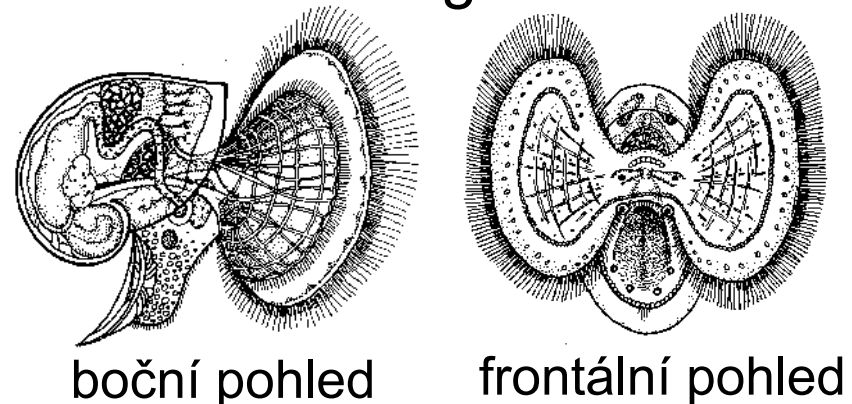

Rozmnožování

- gonochoristé (i sekundární), hermafroditi, vzácně partenogeneze
- vývoj je přímý nebo přes volně plovoucí larvální stádium trochoforového typu - **veliger**, u některých sladkovodních mlžů je **glochidium**, které parazituje na žábkách či pokožce ryb

veliger

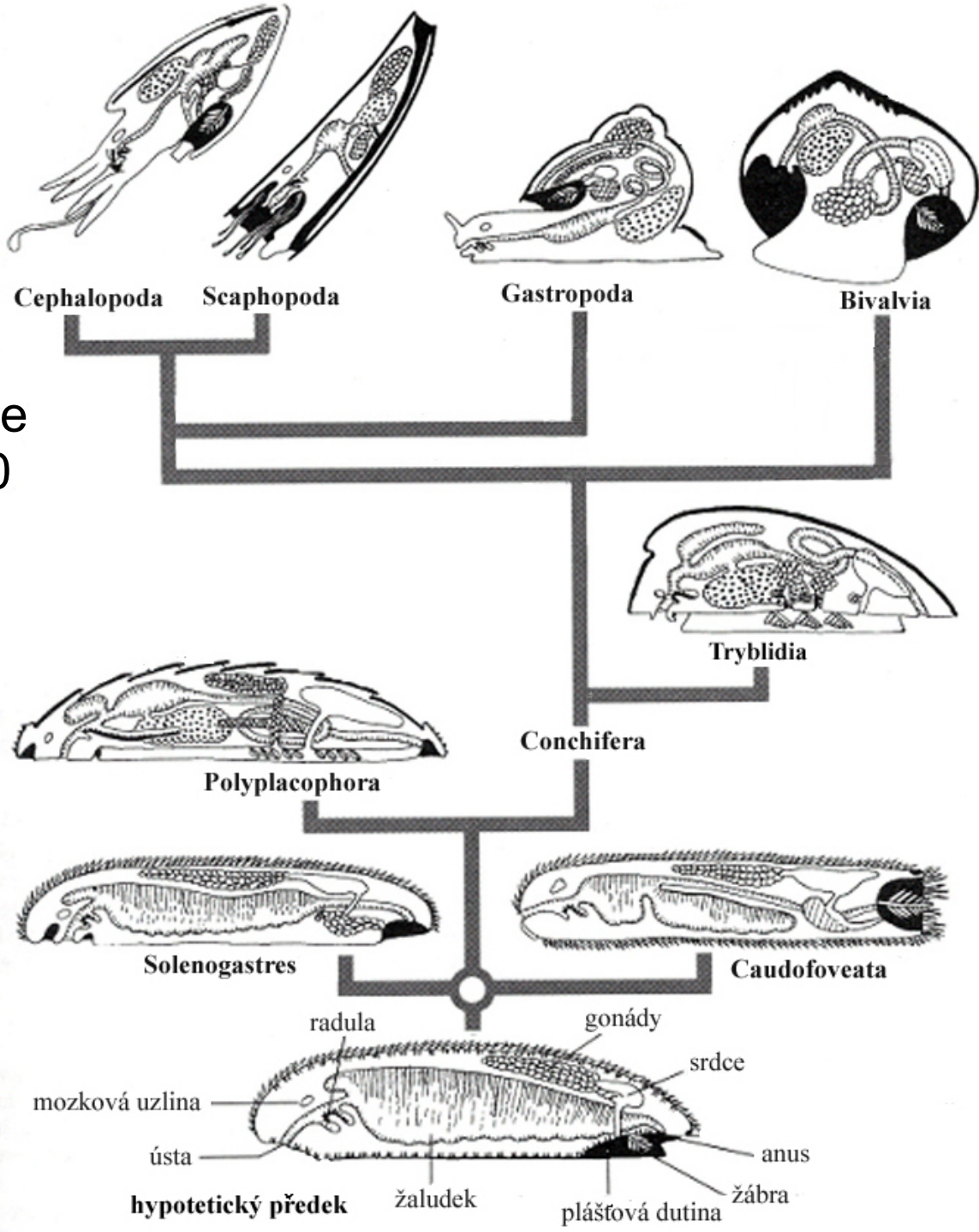

měkkýši - fylogeneze

měkkýši jsou druhým druhově nejpočetnějším živočišným kmenem (po členovcích)

v současnosti je známo více než 100 000 recentních (80 % tvoří plži) a 35 000 fosilních druhů

fosilní jsou známí už od kambria, jsou stratigraficky velmi významní

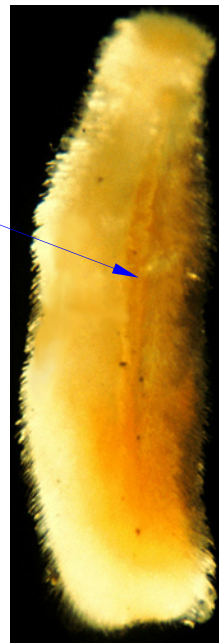
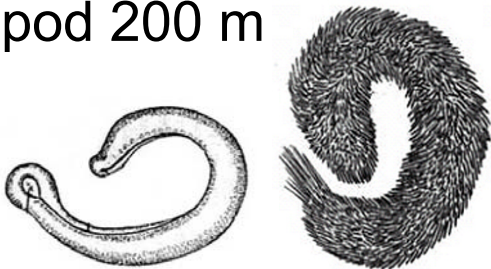
Aplacophora - červovci

- červovité tělo bez schránky, kryté kutikulou s vápnítymi osténky nebo šupinkami, nemají oči ani tykadla, jen mořští

dvě podtřídy

Solenogastres - 250 spp.

do 5 cm, živí se žahavci nebo s nimi žijí v symbióze
břišní rýha na místě nohy, nemají žábry
hermafroditi, v mořských hlubinách pod 200 m

Caudofoveata - 70 spp.

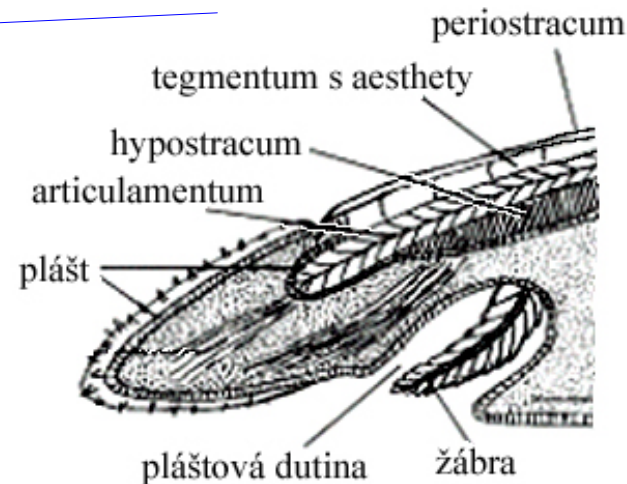
do 3 cm, zabořeni hlavovou částí v mořském sedimentu
obústní kutikulární senzorický štít
gonochoristé, pečují o vajíčka
pár žaber (ctenidií) je v plášťové dutině (na konci těla)
v hlubokých mořích, známi od siluru

Polyplacophora - chroustnatky

- maximálně několik decimetrů dlouhé tělo je kryto 8 taškovitě uloženými příčnými vápnitými destičkami, jsou pohyblivě spojeny
- destičky jsou tvořeny ze 4 vrstev, tegmentum obsahuje fotoreceptory - aesthety
- plášť vytváří lem kolem těla, plášťová dutina je v podobě rýhy okolo spodní strany a je v ní umístěno mnoho žaber
- mořští, žijí na skalách v příbojové zóně, celkem 800 druhů (40 evropských)
- NS: typ tetraurie - nervový prstenec + 4 provazce, totéž u předešlé i následující třídy

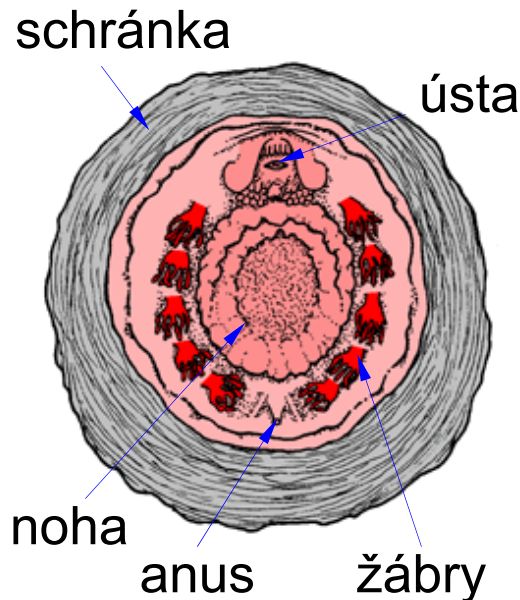
Chiton olivaceus
- chroustnatka
středomořská,
běžný středomořský
druh, max. 35 mm

Tryblidia - přílipkovci („Monoplacophora“)

- hlubokomořští, tělo (max. 4 cm) je kryté miskovitou schránkou, která je k němu přirostlá až 10! páry svalů
- plášťová dutina je opět ve tvaru rýhy, obvykle s 5 páry žaber
- objeveni až v roce 1952 ve velkých hloubkách Tichého oceánu, živoucí fosílie známe od Kambria, 20 recentních druhů

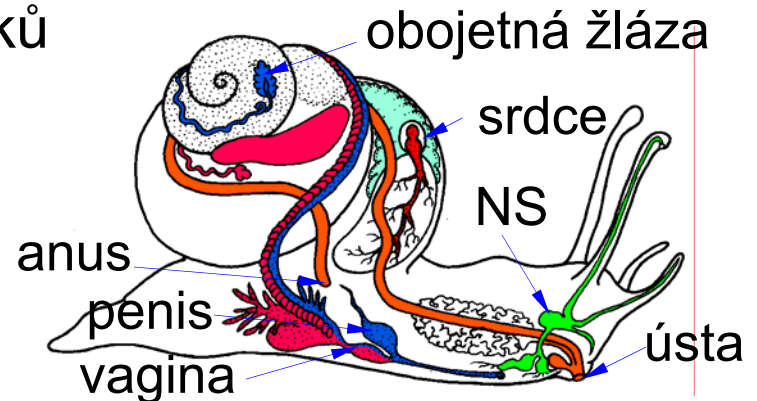

Neopilina galathea –
přílipkovec čapkový,
nalezena 1952 na západním
pobřeží Kostariky v hloubce
3600 m

Gastropoda - plži

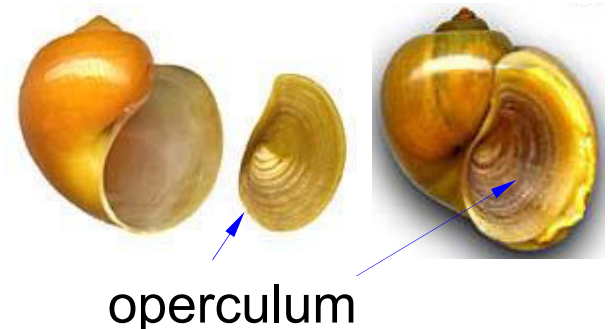
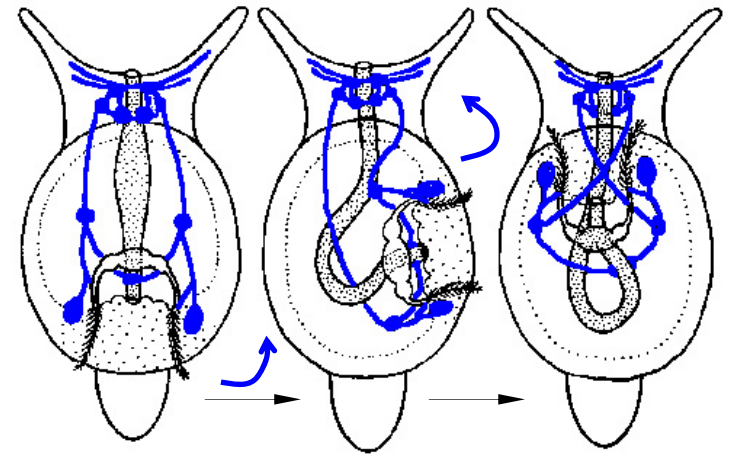
- z měkkýšů obsadili nejširší spektrum možných stanovišť (moře, sladké vody i souš), druhově nejpočetnější - 80 000 spp.
- tělní organizace viz úvod; u homolic (Conidae) je radula změněna na vystřelovatelný trn napojený na jedovou žlázu (některé druhy usmrtí i člověka); druhy živící se jinými měkkýši mohou mít slinné žlázy, které vylučují H_2SO_4 a naleptávají schránku kořisti; jinak většina plžů seškrabává nárosty a detrit
- pohlavní soustava je zvláště u hermafroditů poměrně složitá a nese řady druhově specifických znaků
- většinou je vytvořena vápnitá schránka - ulita, která vznikla stáčením trubice kolem středové osy; tím došlo k výrazné tělní asymetrii
- pohyb se děje pomocí různých typů kontrakce svalů chodidla: a) svalovina se v příčných řadách odtrhává a posouvá, b) tyto kontrakce probíhají jen ve středním pruhu chodidla, c) střídavě se posouvá levá a pravá polovina chodidla; vzácně pídalkovitý pohyb - kontakt ústy a chodidlem (neplazí se)

„Prosobranchia – předožábří“

- mořští jsou druhově nejbohatší, také sladkovodní a méně suchozemských (v mediteránu)
- žábry jsou v přední části plášťové dutiny (před srdcem), při stáčení se překřížily nervové konektivy - nervové chiasma, u pokročilejších ztráta pravé ctenidie
- charakteristická je přítomnost víčka z rohoviny - operculum, které je přirostlé k horní straně zadní poloviny chodidla a při zatažení plže uzavírá ústí ulity (ochrana před predátory a vyschnutím)
- většinou se jedná o gonochoristy někdy s patrným pohlavním dimorfismem
- dýchacím orgánem jsou pravé ctenidie, umístěné v předu
- u nás je 14 vodních a 2 suchozem. druhy

Patella caerulea - přílipka modravá, 5 cm, hojná na skalách středomořského pobřeží

Murex brandaris - ostranka jaderská, 7 cm, r. *Murex* se ve starověku používal k získávání purpurového barviva

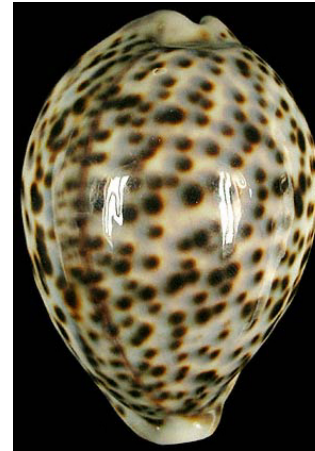

Haliotis tuberculata - ušň mořská, 9 cm, hojná na skalách středomořského pobřeží

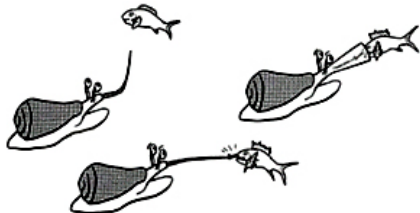

Conus marmoreus - homolice mramorovaná 10 cm, Pacifik, dravec

Cypraea tigris - zavinutec tygrovaný, často prodávány indopacifický druh, 9 cm, max. 15 cm

Viviparus contectus - bahenka živorodá, 5 cm, stojaté vody nížin, u nás poměrně hojná

Gibbula spp. - kotouček, 2 cm, běžný rod na přibřežních skalách

Opisthobranchia - zadožábří

- pouze mořští, vzácně i s víčkem, okolo 2 000 druhů
- žábry jsou v důsledku zpětného otočení uloženy za srdcem
- ulita často redukovaná - ukrytá v těle (řád krytožábří), nebo je zcela redukovaná (řád nahožábří) - zde ztráta i levé ctenidie, dýchají pokožkovými výrůstky na hřbetě útrobního vaku

Tectibranchia – krytožábří (mořští zajíci)

ulita

Aplysia parvula - zej,
Středomoří a Atlantik

Nudibranchia - nahožábří (mořští slimáci)

okusuje houbovce a
v bíle zbarvených
lalocích okraje těla
hromadí jejich toxiny
- účinná ochrana
proti rybím
predátorům

Chromodoris woodwardae
Austrálie

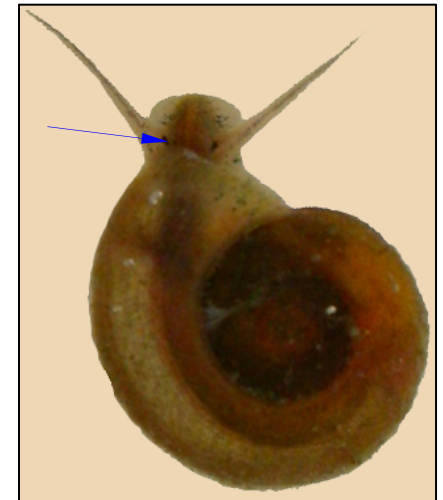
Pulmonata - plicnatí

- převážně suchozemští, sekundárně sladkovodní, i mořští, dýchají plicemi - silně prokrvená stěna plášťové dutiny
- operculum vždy chybí, vytváří diafragmy - blanitá víčky k přečkání suchého období, přes zimu u suchozemských + vápnité víčko v ústí
- převážně saprofágové, fytofágové a všežravci, predátorů je málo

1. Basommatophora - spodnoocí

- jeden pár nezatažitelných tykadel, oči na bázi
- sladkovodní, u nás 35 druhů

Lymnaea stagnalis - plovatka bahenní, 6 cm, největší a jeden z nejhojnějších zástupců čeledi Lymnaeidae, u nás hojná, ve stojatých vodách

Gyraulus albus - kružník bílý, 6 mm, u nás nejhojnější zástupců čeledi Planorbidae (okružákovití) - mají hemoglobin!

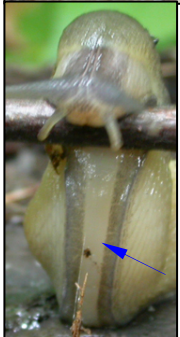
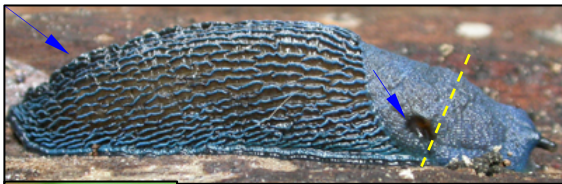
2. Stylommatophora - stopkoocí

- dva páry zatažitelných tykadel, oči jsou na konci druhého, horního páru; všechny druhy jsou suchozemské, u nás 163 spp.

Vertigo sp. - vrkoč, celá řada druhů z naší fauny je velmi malých, jako tento 1,8 mm velký plž

Arion sp. - plzák, dýchací otvor je v přední polovině štítu, svalovina chodidla je jednodlitá

Limacidae - slimákovití, dýchací otvor v zadní polovině štítu, svalovina chodidla je dělena do tří pruhů, vzadu je kýl

Clausiliidae - závornatkovití, štíhlé většinou levotočivé ulity, druhy převážně lesní a skalní, do 2 cm

Daudebardia sp. - sklovatka, jeden z mála našich striktních predátorů mezi měkkýši, 15 mm

Čeľad': **Neritidae** - zubovcovití

Theodoxus danubialis - zubovec dunajský, 1 cm, Kyjovka nad zaústěním do Dyje

Čeľad': **Viviparidae** - bahenkovití

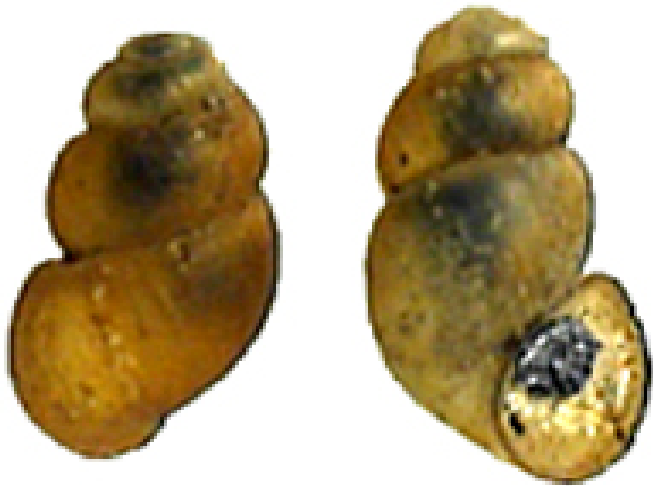

Viviparus contectus - bahenka živorodá, 4 cm, stojaté vody nížin, nafouklé závity

Viviparus acerossus - bahenka uherská, 5 cm, pomalu tekoucí vody, povodí Dunaje, závity ploché; podobný ale menší (4 cm) *V. viviparus* - tekoucí vody povodí Labe

Čeľad': **Hydrobiidae** - praménkovití

Bythinella austriaca s.lat.-
praménka rakouská, 3 mm,
hojná v pramenech Karpat a v
Moravské krasu

Čeľad': **Bithyniidae** - bahnívkovití

Bithynia tentaculata - bahnívka
rmutná, 1 cm, hojná ve vodách
nížin, dobře snáší eutrofizaci; *B.*
leachii proniká z Podunají vzácně
na jižní Moravu, klenutá závit,
jen v tůních přirozeně
hypertrofních

Čeľad': **Lymnaeidae** - plovatkovití

Lymnaea stagnalis - plovatka
bahenní, 6 cm, hojná ve
stojatých vodách

Radix auricularia - uchatka
nadmutá, 3 cm, hojná
hlavně nížinách, dobře
snáší eutrofizaci

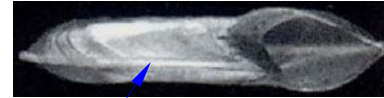

Čeľad': **Physidae** - levatkovití

Physella acuta - levatka ostrá, 10 mm,
ve stojatých a pomalu tekoucích vodách
nížin, druh zavlečený z Ameriky

Planorbis planorbis - terčovník vroubený, 17 mm, nížinné tůně a rybníky s makrovegetací

Planorbis carinatus - terčovník kýlnatý, 15 mm, pomalu tekoucí a stojaté vody nížin, vzácný - již. Morava a Polabí

Planorbarius corneus - okružák plošký, 3 cm, stojaté spíše mělké vody nížin

Ancylus fluviatilis - kamomil říční, 8 mm, typický obyvatel tekoucích vod

Stopkoocí - naši zástupci

Clausiliidae - závornatkovití,
štíhlé většinou levotočivé ulity,
druhy převážně lesní a skalní,
do 2 cm

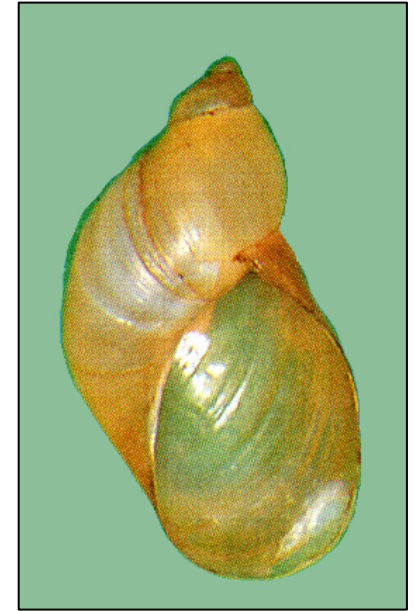
Limacidae - slimákovití,
dýchací otvor v zadní
polovině štítu, svalovina
chodidla je dělena
do tří pruhů, vzadu
je kýl, pod štítem
vápnitá destička
= rudiment schránky

Arionidae - plzákovití, u nás
jen r. **Arion** - plzák, dýchací otvor je
v přední polovině štítu, svalovina
chodidla je jednolitá

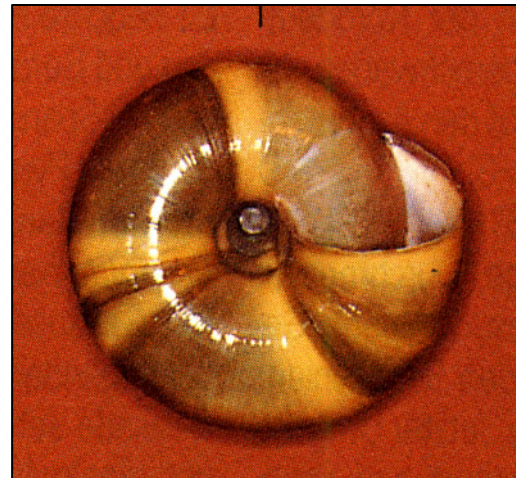

Stopkoocí - naši zástupci

Succineidae - jantarkovití,
Succinea putris – jantarka
obecná, běžný druh příbřežních
stanovišť, ulita do 2 cm

Zonitidae - zemounovití,
Aegopis verticillus – zemoun
sklaní, zemní druh vázaný na
tlející dřevo a sutiny, hojný v
Moravském krasu, ulity do 3 cm

Monachoides incarnatus – vlahovka narudlá, veľmi hojný druh křovinných a lesních stanovišť, nevyhýbá se ani synantropním stanovištím, ulita do 15 mm

Xerolenta obvia – suchomilka obecná, v teplých nížinných oblastech hojný druh na stepních (suchých a otevřených) biotopech, upřednostňuje na vápník bohatý podklad, druh se do střední Evropy dostal až v době Slovanské (cca před 800 lety), ulita do 16 mm

Arianta arbustorum – plamatka lesní, velmi hojný druh v nejrůznějších lesních stanovištích, ulity do 2,5 cm

Helicigona lapicida – skalnice kýlnatá, hojný druh na nejrůznějších skalách a také hradních zříceninách, ale nezasahuje na východní Moravu, ulita do 2 cm

Čeľad': **Helicidae** - hlemýžd'ovití

Cepaea hortensis – páskovka keřová, běžný druh ve vlhkých křovinných stanovištích a nivách toků, také na synantropních biotopech, ulity do 2 cm

Helix pomatia – hlemýžd' zahradní, teplomilný a křovinný druh, hojný v nížinných, rozmnožuje se v květnu, ulita do 4 cm

